

зображення планетарних культур руританські космоопери запозичують атрибути середньовічної або ранньої сучасної Європи. Герої таких творів – авантюристи, дипломатичні та винахідливі особистості, значну роль у сюжеті відіграє переговорний процес. Показовими персонажами такого типу є Магнус Рідольф із «Короля злодіїв» («The King of Thieves», 1949) Джека Венса, принц-торговець Торговель-технічної Ліги Ніколас ван Рійн (цикл «Зоряні торговці» («Traders to the Stars», 1956-1977) та спецагент Терранської Імперії мічман Домінік Флендрі (умовний цикл «Терранська імперія», 1951–1985) із романів Пола Андерсона. Пізньою реінкарнацією руританської космоопери є «Барраярський цикл» («Barrayar Cycle», 1980-і – 1990-і) Л. М. Буджолд.

Якщо космічна опера в першу чергу є фантастикою космічного корабля, тоді слід визнати, що літературна мариністика є передтечею космоопери. Ця традиція починалась із військово-морських романів Тобіаса Смоллета і Фредеріка «Капітана» Марріета, розвивалась у більш модернізованих популярних творах XIX століття (типу «Гардемарін Раттлін» («Rattlin the Reefer», 1836) Едварда Говарда, «Три Гардемарини» («The Three Midshipmen», 1873) Вільяма Генрі Джайлза Кінгстона; в американській традиції це «Лоцман, або Морська історія» («The Pilot: A Tale of the Sea», 1824) Джеймса Фенімора Купера, «Повість про пригоди Артура Гордона Піма» («The Narrative of Arthur Gordon Pym of Nantucket», 1838) Едгара По, «Мобі Дік» («Moby-Dick, or The Whale», 1851) Германа Мелвілла. Різні рішення такого типу прочитуються в романах Р. Гайнлайна, а надто – у циклі Д. Вебера про кар'єру Гонор Гаррінгтон – офіцера королівського зоряного флоту.

Таким чином, попри цілком закономірне констатування зв'язку поетики казки та світоформаторської фантастики, саме космічні романи мають ближчих передтеч в літературі XIX–XX століть. Цілком логічно, здається, припустити, що типові композиційно-сюжетні рішення, параметри розбудови світу були свідомо експлуатовані фантастами як своєрідний місток між знаним, випробуваним – та новаторським.

Література

1. Садомская Н. Творчество Генри Райдера Хаггарда и английская литература на рубеже XIX-XX веков : дис. ... д-ра филол. наук : 10.01.01 «Литература народов стран зарубежья (с указанием конкретной литературы)» [Рукопись] / Наталья Дмитриевна Садомская. – Оренбург, 2006. – 392 с.
2. Уэллс Г. Собр. соч.: В 15-ти т. Т. 14 / Герберт Уэллс. – М. : Правда, 1964.
3. Чернышева Т. А. Природа фантастики / Татьяна Аркадьевна Чернышева. – Иркутск : Издательский дом «Издательство Иркутского университета», 1985. – 336 с.
4. Westfahl G. Space Opera / Gary Westfahl // The Cambridge Companion to Science Fiction / Edward James, Farah Mendelsohn. – New York : Cambridge University Press, 2003. – P. 197–208.

УДК 821.161.1

ПОЗНАУКОВІ ПРИЧИНИ ТОНІЗАЦІЇ ВІРША «СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ»

Михайло Жилін

Так сталося, що метрико-ритмічні особливості «Слова о полку Ігоревім» українською наукою XX століття – тобто саме того століття, коли такі особливості стають актуальними, – ігнорувалися. Бачимо дві головні причини такого стану речей. 1) «Слово» – «это многостолетний дуб, дуб могучий и раскидистый. Его ветви

соединяются с кронами других роскошных деревьев великого сада русской поэзии XIX и XX вв., а его корни глубоко уходят в русскую почву» [1, 4]. Тобто, попри те, що «Слово» – «спільне надбання», «перлина сх.-слов. Середньовіччя» тощо, його коріння глибоко входить таки «в русскую почву». 2) (іманентна) Від часу опанування поетики «Слова» українською інтелектуальною традицією й до нашого часу головним Ansatz'ем стало уявлення про безумовну генетичну спорідненість «Слова» й народнописенної традиції. Лишалася головна дилема, яку коротко формулює В. Перетц: 1) «народная стихия» спостережувана в піснях – потрапила якимось зовні у «Слово», вплинувши на творця його, і він зачарувався з її краси й використав її засоби, щоб окрасити свій твір; 2) ця усна народня творчість залишилася «сливе» незмінна впродовж багатьох віків, тимчасом як усе інше в народньому побуті рухалося та змінювалося, підлягаючи законам загального розвитку» [2, 65]. «Слово о полку Игореве» есть драгоценный памятник Южно-Русской Поэзии XII века, имеющий, по моему мнению, поэтическое однородство с Думами и песнями Украинскими», – писав ще 1834 року М. Максимович. В. Перетц – один з небагатьох (поруч із Біциним, Вяземським, Вс. Міллером, Владимировим, а потім і Чижевським) заперечував генетичну першість фольклору щодо «Слова»: «Ми, бачучи, що «Слово» деталями своїми де-в-чому скидається на пізнішу народню пісню — можемо говорити хіба тільки про те, що народня усна традиція більш-менш стійко зберегла елементи давньої епічної традиції XII в., але в жадному разі не навпаки» [2, 68]. Втім, «фольклорний» напрямок *mutatis mutandis* переімг, свідченням чого є й обережний висновок М. Грушевського: «З двох можливостей – трактування «Слова» як купи поетичних нарисів, полишених автором в стані сировім, не зведених до одної цілості, і розуміння його як пізнішої записі пісень і імпрізацій, об'єднаних деякими подібностями тем, дещо припасованих до себе «книжними переходами» записувача, але не зтоплених в одній поетичній масі, – ся друга здається мені більш здатною витолкувати нам особливості того тексту «Слова», який ми маємо» [4, 132]. Уже на початку нашого століття остаточний вердикт щодо жанрової природи «Слова» як хоча й «не фольклорної пам'ятки», але «словесно-музикального твору» виносить такий авторитетний медієвіст як Леонід Махновець: «Воно, очевидно, співалося, а частково промовлялося речитативом (наспівна декламація) у супроводі гуслів. А повістю «Слово» назване тому що це була пісня, яка оповідала про події сучасні й минулі, поєднуючи епічне та ліричне начало, вірш і прозу часто ритмічну» [5, 22].

Теза про «пісенний», «музикальний» характер «Слова» практично унеможливило версифікаційний його аналіз, позаяк нез'ясованим і досі лишається характер українського думового дисметризму, взаємовідношення «музикальної стопи» з метричною організацією тексту. «Слово» «наскрізь проняте духом народньої поезії, що виявляється і в його поетичній мові і в формі, зближеній до свобідного речитативу (нерівномірних віршів) голосінь і дум» [6, 6] Вірніше, речитативний вірш зі своєрідним думовим наспівом, який у тестаментарій «Енциклопедії «Слова о полку Ігоревім» симптоматично і по-езуїтськи віддано терміном «былинный распев», є, відтак, ключовим ритмотвірним чинником, який не передбачає відчутної метризації [7].

Відтак, зовсім не дивно, що з «Науки віршування» Б. Якубського й до «Нарису компаративної метрики» І. Качуровського (в останнього «Слово» – проза, але проза дуже ритмізована, без дальших пояснень природи ритмізації) українські дослідники оминатимуть тему метричної організації «Слова». Натомість, у науці російській після інтуїтивних, великою мірою нав'язаних патосом оссіянізму висновків І. Белікова і того ж таки Максимовича, який порівнював твір не лише з думами, а й зі знайомим йому російським епосом, яскраво позначився вектор майбутньої «русифікації» метричної системи «Слова». Річ у тім, що найдавніша російська епічна традиція – це відкриті якраз у той час билини. Билина є не лише продуктом усної народної творчості, пригаслої епічної традиції, але й феноменом ідеологічного порядку. Про ідеологічну

маркованість билини свідчить, зокрема, і той несподівано високий ранг, яким позначений цей вузькорегіональний уснопоетичний гатунок у подальшій російській філології. За даними А.Д. Галахова, географічна статистика збирання билин станом на останню чверть XIX століття така: Московська губернія – 3, Нижегородська – 6, Саратовська – 10, Сибірська – 22, Сибір – 29, Архангельська – 34, Олонецька – до 300 [8]. Тільки романтичний патос заповнення великої прогалини у національному фольклорі – відсутність народного героїчного епосу, – що в подальшому перетворився на звичайний кон'юнктурний запит, зміг інкорпорувати билину до загальноросійської національної мітології.

Виникла характерна для російського культуртрегерства XIX століття хибна контамінація різнорідних понять – наслідок напівусвідомленого *contradictio in adiecto*: «Слово» – продукт «древнерусской» народної поезії (Максимович, Буслаєв, Беліков, Пипін, Потебня, Тулов тощо); билина – уламок «древнерусской» епічної традиції; отже, «Слово» ототожнюється з билиною. Виникають остаточні, канонічні формули на кшталт: «Даже бегло просматривая памятники северно-русской народной поэзии, всякий заметит большое сходство ее со «Словом» [9, 34].

Билина характеризується абсолютно послідовним принципом тонічного монометризму. 3-іктовий тактовик – це основний розмір билини. Власне, «билинний» розмір. Українська дума є дисметричною віршовою формою, винятковою ритмотвірною ознакою якої є, як довів Ф. Колесса, мелодія (речитатив, музична стопа) тощо. Вірш думи і вірш билини – різні наслідки трансформації праіндоевропейського пісенного октосилабіка, зумовлені корінними відмінностями в акцентологічних системах мов. Про ці відмінності не знали Максимович або Буслаєв, але на час появи канонічних в російському літературознавстві праць Квятковського чи Гаспарова ці відмінності стали вже абетковою істиною, що не завадило навіть авторам сучасної «Енциклопедії» стверджувати тонічний характер вірша «Слова».

Література

1. Лихачев Д. С. «Слово о полку Игореве» и культура его времени : Монография. – 2-е изд., доп. / Дмитрий Лихачев – Л. : Худож. лит., 1985. – 352 с.
2. Перетц В. Слово о полку Игоревім : Пам'ятка феодальної України-Руси XII віку / Володимир Перетц. – К. : Українська Академія Наук, 1926. – 350 с.
3. Максимович М. Украинскія народныя песни, изданныя Михаиломъ Максимовичемъ. Часть первая / Михаил Максимович. – М. : Университетская Типографія, 1834. – 72 с.
4. Грушевський М. С. Історія української літератури : В 6 т. 9 кн. Т. 2. / Упоряд. В. В. Яременко; Приміт. С. К. Росовецького / Михайло Грушевський. – К. : Либідь, 1993. – 264 с.
5. Махновець Л., Мишанич О. На світанку української літератури // Слово о полку Игоревім та його поетичні переклади й переспіви в українській літературі / Вид. підготував. О. Мишанич / Леонід Махновець. – К. : Акта. – С. 11 – 38.
6. Колесса Ф. Українська усна словесність / Філярет Колесса. – Львів : Б-ка т-ва «Просвіта». – 645 с.
7. Колесса Ф. Ритміка українських народніх пісень // ЗНТШ / Філярет Колесса. – Львів, 1907. – С. 64–116.
8. Галахов А. Д. История русской словесности, древней и новой : в 2 т. – Т. I. : История древней русской словесности. История новой до Карамзина / Алексей Галахов. – Санктпетербургъ : Въ типографіи Главнаго управления военно-учебныхъ заведений, 1863. – [6], X, 596 с.
9. Смирнов А. О Слове о Полку Игореве. – Ч. I. : Литература Слова со времени открытия его до 1876 г. / А. Смирнов. – Воронежъ : Въ Типографіи Губернскаго правления, 1877. – 450 с.